

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 230 ansatte (1999) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 16 - 2001

Fortidens minner i dagens landskap

Status for automatisk fredede kulturminner er tema for tre NIKU-rapporter i serien «Fortidens minner i dagens landskap». Her ses det på situasjonen i kommunene Fræna, Nord-Aurdal og Guovdageainnu/Kautokeino.

Landskapselement

Betydningen av fornminnene som landskapselement kommer til uttrykk i Kulturminneloven, der det slås fast at departementet kan frede et område rundt selve fornminnet så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av det i landskapet. Loven gjelder også samiske kulturminner eldre enn 100 år.

Mange minner skadet og fjernet

Alle former for jordbruks- og utbyggingsaktivitet har gjennom tidene ført til at svært mange fornminner er skadet eller fjernet. På tross av et stadig oppdatert lovverk er dette også i stor grad skjedd etter 1905, da fredningsloven ble vedtatt.

I 19 vestlandskommuner er 21 prosent av gravminnene forsvunnet i løpet av de siste 25 årene.

På Øst- og Sørlandet gikk det årlig tapt i gjennomsnitt 0,4 prosent av gravminnene i perioden 1916-1978.

I perioden 1997 til 1999 utførte NIKU på bestilling fra Riksantikvaren kontrollregistreringer av automatisk fredede kulturminner i seks kommuner. I disse prosjektene ble det fokusert på desimeringshastigheten for fornminnene i forskjellige deler av landet. Her ble det avdekket en årlig desimering som varierer fra 0,16 til 0,44 prosent i kontrollperioden.

16 modellkommuner

Riksantikvaren ønsker å videreføre slike kontrollregistreringer, men i en noe annen form. I NIKUs prosjekt skal 16 modellkommuner overvåkes med tanke på desimering av kulturminner og kulturmiljøer. Arbeidet skal vare i fire år.

Fræna kommune, Møre og Romsdal:

Stabilt for fornminnene

Inngrep i en steinalderboplass i Fræna for å gi adkomst til næringsbygg med parkeringsplass.

Foto:
KARI STØREN BINNS

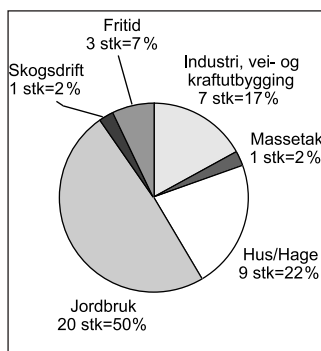
Situasjonen for fornminnene i Fræna er forholdsvis god, med en reduksjon på 1,8 prosent siden registreringen i 1975-76. Det har med andre ord vært en desimering på 0,7 promille pr. år.

Vi kan anta at det var omkring midten av 1800-tallet, ved omleggingen av jordbruket, at direkte fjerning av fornminner fikk et mer merkbart omfang. Før den tid ble det også fjernet fornminner, men i hovedsak var det mest skadeverk fornminnene ble utsatt for. Vi kan derfor grovt forenklet si at det fra omkring 1850 til 1975 var fjernet minst 55 fornminner, som er det dokumenterte antallet fjernede fornminner i Fræna pr. 1975. Det vil si at

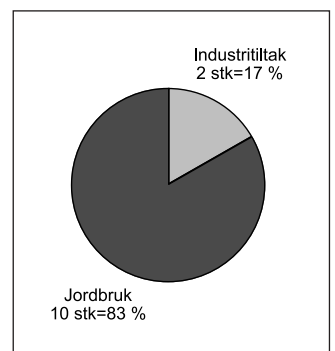
det frem til 1975 skjedde en desimering i fornminnebestanden på i alle fall 0,44 fornminner pr. år. I perioden 1975 - 2000 er 12 fornminner fjernet, og dette gir omtrent tilsvarende desimeringsgrad, med 0,48 fornminner pr år.

Årsakene til reduksjon og forringelse av fornminnebestanden i Fræna kommune har for det aller meste å gjøre med tiltak i innmark. Dette er tiltak som først og fremst er knyttet til dyrking og husdyrhold, der godt over halvparten av inngrepene skyldes slik virksomhet. I utmark er tapene så få at det er lite relevant å trekke frem noen bestemte årsaksforhold.

To nye faktorer kommer likevel sterkere inn i bildet i denne siste perioden, industri- og kraftutbygging, samt aktiviteter knyttet til hus og hage. På tross av dette har desimeringsgraden holdt seg stabil.

Til venstre: Tiltak som har forårsaket skadeverk på fornminner i Fræna i perioden 1976-2000, i alt 41 av 339 enkeltminner. Til høyre: Tiltak som har forårsaket fjerning av fornminner i samme periode, i alt 12 av 445 enkeltminner.

Motorisert ferdsel hovedårsak

Den desidert største skadeårsaken på kulturminneenheter er motorisert ferdsel, alene eller i kombinasjon med andre aktiviteter.

Dette viser kontrollregistreringen i Guovdageainn suohkan/Kautokeino kommune som omfattet 68 kulturminneenheter. Disse representerer til sammen

201 objekter/kulturminner. Antallet skadede kulturminneenheter var økt fra 27 til 35 fra førstegangs registrering til kontrollregistreringen. Av alle kontrollerte kulturminneenheter hadde med andre ord 51 prosent skader. I tillegg kommer seks kulturminneenheter som var ulovlig fjernet og én som var friggitt ved dispensasjon fra Lov om kultur-

minner. Av dette følger at 62 prosent av de kontrollerte kulturminneenheter var enten skadet, ulovlig fjernet eller friggitt.

Skadeandelen var antallsmessig størst for kulturminneenheter innen kategorien boplasser og fangstgroper. Blant boplassene fantes bare én uskadd lokalitet. Denne typen kulturminner later til å være særlig utsatt for skader, fordi de ikke har synlige strukturer på markoverflaten. De ligger dessuten ofte på steder som er populære for aktiviteter knyttet til rekreasjon og friluftsliv.

Kategorier

Følgende forhold synes å ha sammenheng med størrelsen på skadeprosenten innen hver kategori/type av kulturminneenheter: Kulturminneenheter som er uten synlige strukturer på markoverflaten, kulturminneenheter som hver omfatter et stort areal og består av flere enkeltobjekter, og en kategori som består av et svært lite antall kulturminneenheter.

Motorisert ferdsel

Motorisert ferdsel stod for 11 tilfeller. Dette innebærer at 31 prosent av alle skader på kulturminneenheter i denne kommunen er forårsaket av motorisert ferdsel. Betegnelsen sammensatte skadeårsaker utgjør den nest største skadeårsaken med syv tilfeller. Denne betegnelsen omfatter skader som kan knyttes til flere årsaker. Motorisert ferdsel var for øvrig den hyppigst forekommende delkomponenten i sammensatte skadeårsaker. Med hensyn til antall ligger de øvrige skadeårsakene langt under nummer én og to på lista. Ingen av disse overstiger fire tilfeller pr. skadekategori.

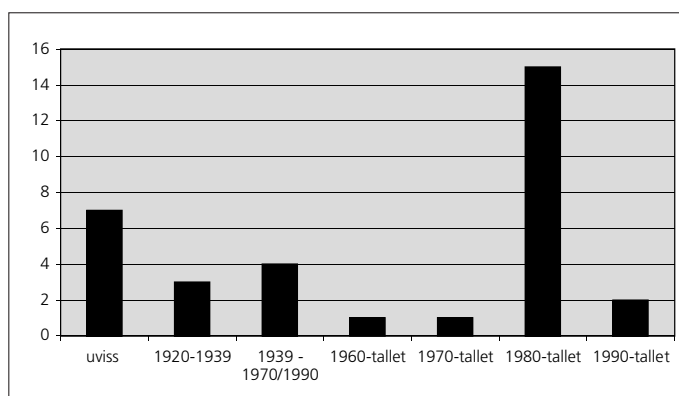
Bør undersøkes nærmere

Hele 31 prosent av alle skader på kulturminneenheter i kommunen skyldes altså motorisert ferdsel, som er en vid betegnelse. Det vil derfor være relevant å foreta en mer differensiert inndeling av denne ferdselen.

En bredere anlagt undersøkelse som involverer flere kommuner i Finnmark, og som fokuserer spesielt på motorisert ferdsel, ville kunne belyse hvilke typer motorisert ferdsel som i særlig grad har ført til skader på kulturminner. Større kunnskap om disse forholdene vil være til nytte for lokal og regional forvaltning, særlig med tanke på forebyggende tiltak.

Nord-Aurdal kommune, Oppland:

33 lokaliteter fjernet

Tidspunkt for fjerning av de kartfestede, automatisk fredede kulturminnene i Nord-Aurdal kommune i perioden 1920-2000.

Registrering ble gjort på 97 steder i Nord-Aurdal kommune, der det var registrert automatisk fredede

Stoffet er hentet fra

Fortidens minner i dagens landskap:

NIKU 106

Kari Støren Binns:

«Status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal, 2000»

NIKU 107

May-Liss Bøe Sollund:

«Status for automatisk fredete kulturminner i Nord-Aurdal kommune, Oppland, 2000»

NIKU 108

Elin Rose Myrvoll:

«Status for automatisk fredete kulturminner i Guovdageainn suohkan/Kautokeino kommune, Finnmark, 2000»

kulturminner i 1972, 1986 og 1991. Ved denne kontrollen ble følgende påvist:

Antall intakte lokaliteter var 84.

På fem områder var kulturminnene fjernet: Fire enkeltliggende groper var fjernet i forbindelse med dyrking. Ett felt med 20 rydningsrøyser var fjernet i forbindelse med husbygging.

To enkeltliggende kullgroper hadde skader påført etter registreringstidspunktet. Skadene var forårsaket av motorisert ferdsel og veibygging.

En samling groper var fylt igjen med masse.

To gjengrodde kullgroper ble ikke funnet, muligens fordi det lå for mye kvist i områdene.

Syv lokaliteter var feilavmerket, og tre av disse ble ikke gjenfunnet.

I perioden 1920-2000 er det kjent at 33 lokaliteter med fornminner er fjernet. Av disse ble 15 fjernet på 1980-tallet. 13 av de 33 er fjernet i forbindelse med dyrking.